

Ungdomar runt Strömmen

Parallellt definierande av Norrköpings industrilandskap

AV BIRGITTA BURELL

Det finns ett ställe här på vår jord som kallas Tellus. Det är ett diskotek och det ligger i Norrköping. På fredags- och lördagskvällar söker sig hundratals ungdomar hit. På dansgolvet flimrar stroboskopet i takt med den senaste technomusiken. I folkvimlet syns många platta, solbrända magar, tatuerade axlar och "piercade" navlar och näsor.

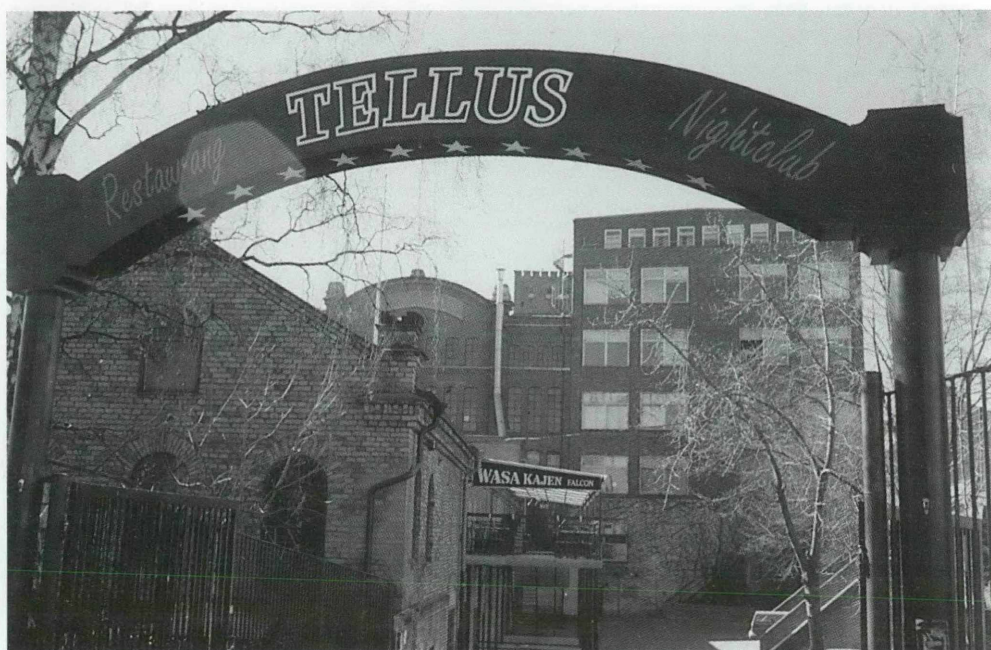
Sådant var mitt första intryck när jag besökte Tellus en sommarkväll 1995. Ganska snart avdramatiserades min bild och jag mötte en samling unga människor som ville ha kul. Den sommaren gick "alla" till Tellus. Här träffades kompisar – pratade, skrattade och drack öl. Här blev några förälskade medan andras kärlek sprack. Därutöver fanns här säkert många som mest tittade på och önskade att de hade så där kul som alla andra...

Liksom jag var det många Tellusbesökare som föredrog att tillbringa kvällen på

den tillhörande uteserveringen. Först där ute på "Bryggan" blev det uppenbart för mig var jag egentligen befann mig. Där satt jag bokstavligen mitt i Motala Ström – mitt i *Norrköpings industrilandskap*. Medan jag drack ur min öl njöt jag av utsikten över Strykjärnets¹ berömda siluett och de gamla fabriksfasadernas spännande formspråk uppe vid Gryt, allt medan vattenet porlade under Bergsbron.

Under det senaste decenniet har begreppet "industrilandskapet" kommit att allt oftare beteckna detta gamla industriområde i centrala Norrköping. Begreppet har företrädesvis förts fram i politiska, massmediala och kulturella sammanhang – främst lokalt men även på riksnivå.

Men vem avgör var människor egentligen är? För ungdomarna runtomkring mig var det självklart att de befann sig på Tellus – ja, på Kungsgatan, vid bron, om någon mot all förmodan inte skulle veta

Diskoteket Tellus, kvarteret Käkenhus, våren 1997. Under textilindustrins dagar användes dessa lokaler som färgeri. Framtiden är nu vigd åt den omfattande universitetsutbyggnaden i Norrköping.

var Tellus ligger. För fyrtio år sedan hade vi däremot befunnit oss i ett färgeri tillhörande YFA:s intilliggande textilfabrik.² Den gången hade det varit självklart att vi vistades i ett utpräglat industriområde som sedan många generationer dominerats av textil produktion. Inom några år kommer med all sannolikhet diskoteket Tellus att på samma sätt förpassas till minnenas skafferier. På platsen planeras lokaler för den framtida universitetsexpansionen, vilket blir ytterligare ett steg mot idén om "industrilandskapet" – ett område dominerat av kultur och utbildning.

I denna artikel vill jag dock visa att för de ungdomar som i mitten av 1990-talet vistas inom och använder sig av det område som begreppet "industrilandskapet"

omfattar, är det inte en självklarhet att de befinner sig i industrilandskapet. Därmed inte sagt att de inte vet vad begreppet står för, men det saknar i hög grad giltighet för denna grupp som istället använder sig av egna definitioner och deldefinitioner. Mitt syfte blir därmed att belysa hur ett geografiskt område parallellt definieras på olika sätt av skilda grupper. En officiellt rådande definition är inte den enda existerande!

Mina slutsatser är främst baserade på den dokumentationsstudie över ungdomar i Norrköpings industrilandskap som jag deltog i under 1995. Denna studie ingick i det landsomfattande projektet "Sverige i blyxtbelysning", vars förutsättningar och genomförande jag återkommer till längre fram.

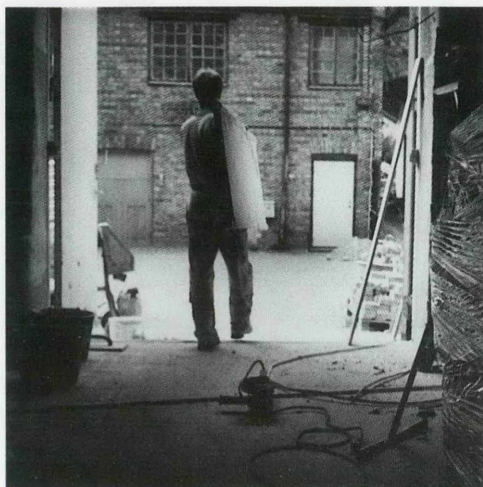
Vy över Holmens Bruks fabriksområde från 1940-talet. Foto Lennart Jansson, Norrköpings stadsmuseum.

Industrilandskapet

I Norrköping har det mesta alltid hänt "runt Strömmen", inte minst utmed den sträcka på ca 700 meter där Motala Ström faller hela 18 meter. Tidigt beskrivs hur laxfisket här reglerades i forsarna. Under medeltiden kantades stränderna av vattenkvarnar. Tillgången till vattenkraft var också avgörande för den alltmer organiserade och storskaliga tillverkningen av andra produkter. På 1600-talet fanns här vad man kan beteckna som Sveriges första koncentrerade industriområde med mäsingsbruk, gevärsfaktori och vantmakeri. Fortfarande fanns dock plats för kvarnar och en omfattande småskalig hantverksproduktion.

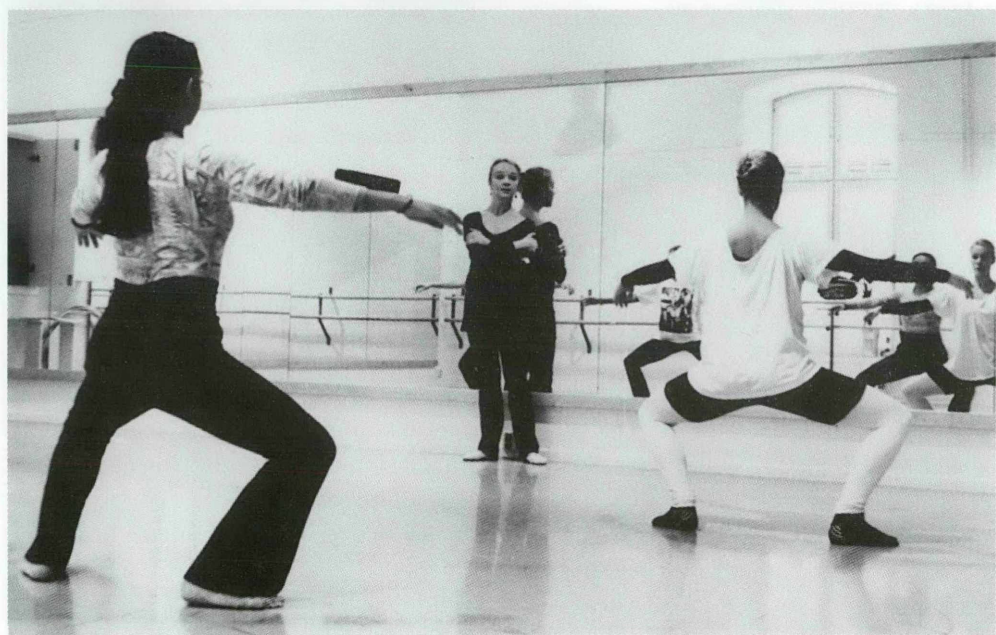
Vid 1800-talets mitt skedde en genomgripande omvandling av området. De små hantverken och kvarnarna trängdes bort. Manufakturerna ersattes av mekaniserade fabrikssystem. Snart nog introducerades ångmaskinerna. Stordrift och arbetsdelning kom att karakterisera den alltmer dominerande textilindustrin. Området runt Strömmen fylldes med rök och buller samt av de tusentals arbetare som vid skiftbytena strömmade in och ut genom de annars igenbommade fabriksportarna.

Efter ett sekel med textil storindustri kom 1950- och 60-talens fabriksnedläggelser. Industriområdet avfolkades och tystnade. Efter att i flera år varit stillastående och närmast öde, började dock lokalerna få nya

Renoveringsarbeten i industrilandskapet ger arbetstillfällen även för ungdomar. Under sommaren 1995 byggdes denna fabrik på Smedjeholmen om till allaktivitetshuset "Systemet". Foto Albin Dahlström, Norrköpings stadsmuseum.

Dansundervisning i årskurs 2, höstterminen 1995. Estetiska programmet med inriktning mot dans och teater, De Geergymnasiet i Norrköping. Dansstudions lokaler är inrymda i Holmens Bruks gamla pappersfabrik. Foto Albin Dahlström, Norrköpings stadsmuseum.

brukare på 1980- och 90-talen. Fabrikerna omvandlades till exempelvis skolor, kontor, museer, konserthus, restauranger, diskotek och små utspridda tjänsteföretag. Det slutna fabriksområdet hade förvandlats till det öppna "industrilandskapet", vars officiella

produktionsprogram inriktades mot kultur och kunskap. De aktörer som gått i spetsen för bevarandet och omdefinierandet av fabriksområdet har främst agerat lokalt, men även på riksplanet. I sin avhandling *Fabriken som kulturarv* beskriver

Annika Alzén hur politiker, museifolk, journalister, historiker, arkitekter, samhällsplanerare, fackföreningsfolk, författare och inte minst fastighetsägare i ett komplext samspel medverkat i den process som resulterat i framväxten av Norrköpings industrilandskap och hur detta är ett exempel på att det etablerade kulturarvet kommit att omfatta även industrins minnen.³

Mitt under denna process, då området runt Strömmen höll på att erövrats av nya brukare, gjordes en dokumentation av hur ungdomar mellan 16 och 25 år utnyttjade området och vilka tankar och värderingar de uttryckte kring det. Studien ingick i en landsomfattande dokumentation över ungdomars livsförhållanden i 1990-talets Sverige.

Sverige i blyxtbelysning

Under 1995 startade en rad samtidsdokumentationsprojekt runtom i landet under rubriken "Sverige i blyxtbelysning".⁴ I Norrköping drevs projektet i samverkan mellan Arbetets museum och Stadsmuseet. Syftet var här att dokumentera ungdomar i Norrköpings så kallade industrilandskap. Två etnologer och en fotograf gick ut i det gamla fabriksområdet med några centrala frågeställningar: Hur utnyttjar ungdomar industrilandskapet? Vilken är deras inställning till området? Är "industrilandskapet" överhuvudtaget ett begrepp för ungdomar? Hur identifieras det? Är det positivt eller negativt laddat? Vilka önskemål finns kring den framtida utvecklingen av området?

Norrköpings industrilandskap anno 1995 uppvisade en rad skiftande verksam-

heter. Förutom några stora och lättidentifierade kultur- och utbildningsinrättningar, huserade här ett stort antal småföretag – främst inom service- och tjänsteproduktionen. I detta renoveringstäta område fanns dessutom ett myller av byggarbetsplatser – på fasadställningar, i gropar och lite överallt! Därutöver visade sig föreningsverksamheten vara välrepresenterad i de gamla fabrikerna.

Unga människor i industrilandskapet återfanns framför allt inom de fem verksamhetsområdena *arbete, utbildning, organiserade fritidsaktiviteter, nöjesliv* samt en mer oorganiserad verksamhet som i studien kallas *gatuliv*. De konkreta dokumentationsmiljöerna var många och skiftande. Möten med arbetande ungdomar skedde t ex på byggarbetsplatser och hotell. Studerande ungdomar återfanns i en skola med såväl högskole- som gymnasieutbildningar samt inom en konst- respektive en dansutbildning.

Ungdomar i organiserade fritidsaktiviteter studerades inom två allaktivitetshus, en skaparverkstad, en möteslokal för fältbiologer samt i en teatergrupps tillfälliga scenlokal. Kännedom om gatulivet erhöles framförallt vid möten med ungdomar som sysslade med såväl legal som illegal spraykonst – så kallad graffiti. Sist men inte minst dokumenterades ungdomar i nöjeslivet runtom på åtta olika nöjesställen.

I dessa miljöer skedde ständiga möten med ungdomar – planerade och spontana. Över händelser, upplevelser och samtal fördes fältdagboksanteckningar. Längre, bandinspelade intervjuer gjordes med sammanlagt 12 personer – 5 flickor och 7 pojkar i åldrarna 16–25 år.⁵ Människor

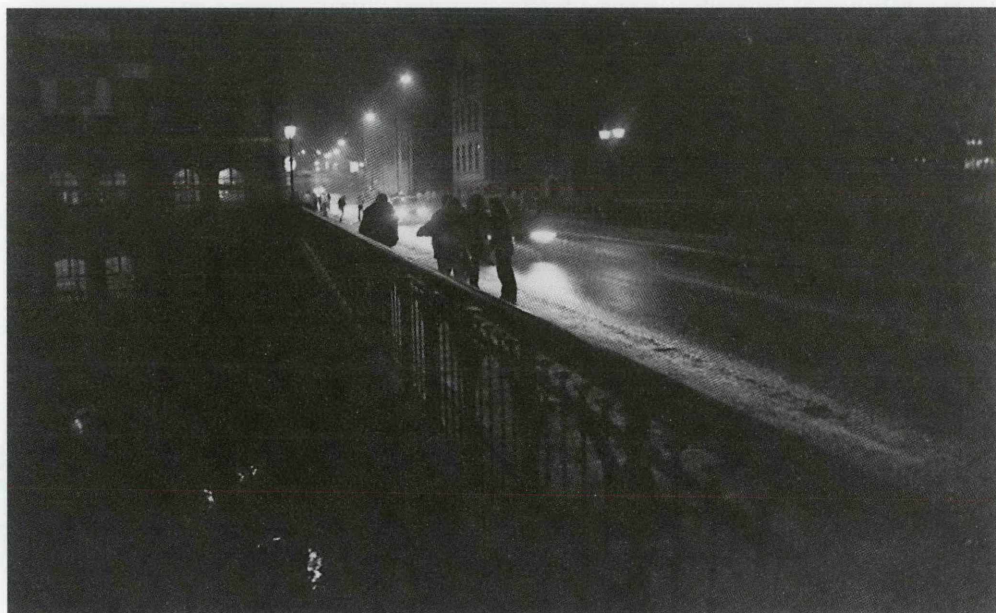
och miljöer dokumenterades också fotografiskt.

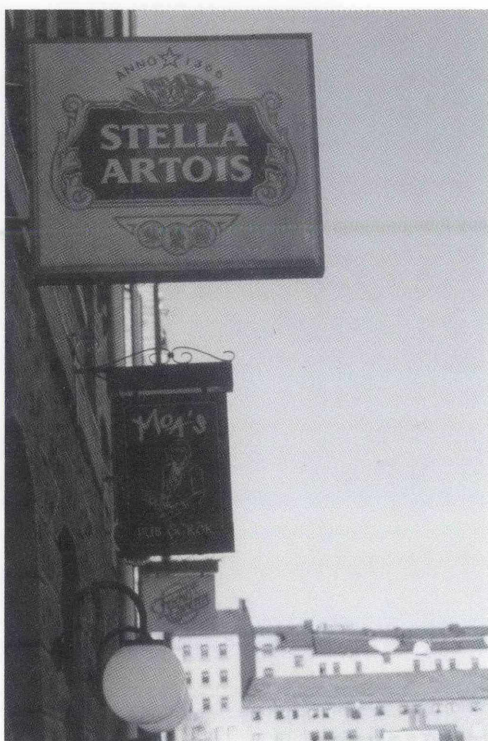
Att vara eller inte vara i industrilandskapet?

Det område som omfattas av begreppet "Norrköpings industrilandskap" är således ett område där ungdomar mellan 15 och 25 år vistas av en rad olika anledningar. Vi har redan bekantat oss med diskoteket Tel-lus, men i dess närhet ligger inte mindre än sju andra krogar och dessutom ett par, tre illegala pubar. Kungsgatan har sedan några år blivit Norrköpings främsta nöjesstråk. Hit vallfärdar stadens unga – företrädesvis på fredags- och lördagskvällar. Det är för övrigt vid dessa tidpunkter som industrilandskapet domineras av ungdomar – övrig tid är åldersfördelningen betydligt jämnare. De unga människor som på helgerna vistas

i nöjeskvarteren kring Kungsgatan tolkar det emellertid inte som att de befinner sig i industrilandskapet. Detta trots att samtliga pubar och diskotek är inrymda i gamla fabrikslokaler.

För fyrtio år sedan talade ung som gammal om fabriksområdet utifrån namnen på de företag som då fanns här – Bergs, Nyborgs, CL Svensson och Tuppen för att nämna några.⁶ Dessa företag var arbetsplatser och inkomstbringare för en stor del av stadens befolkning. Många äldre norrköpingsbor "befolkar" fortfarande området med de gamla fabrikerna och talar om dem med hjälp av de gamla företagsnamnen. Dessa namn saknar dock betydelse för dagens ungdomar. De har själva inga minnen från den textila industriepoken. Istället styckar de sönder området och omdefinierar det utifrån de värden som är viktiga för dem här och nu. Vad gäller nö-

Ny tid och nya verksamheter. Skyltarna finns på fasaden till Tuppens anrika bomullsspinneri i kvarteret Gryt. Mars 1997.

(Tv) "Vi ses på bron vid Tellus." Bergsbron över Motala Ström, en lördagskväll 1995. Foto Albin Dahlström, Norrköpings stadsmuseum.

jesstråket, så är de allra flesta unga väl förtrogna med krogarnas namn, åldersgränser, besöksklientel, musikstil, priser o s v. Dessa referenspunkter är viktiga och utifrån dessa beskrivs det omkringliggande området – t ex "bron vid Tellus" eller "parkeringsplatsen vid Otten".⁷

Inte heller när ungdomarna sysselsätter sig med andra aktiviteter inom området upplever de att de tillbringar fritiden i industrilandskapet. De "drejar nere på ABF", "tar en fika på Nya Kräftriket" eller "gympar på Friskis & Svettis". Det är dock intressant

att notera att vissa av den industriella periodens namn lever kvar. Teatergruppen Ikaros rörde under sommaren 1995 ur Holmens pappersbruks gamla barkeri och omvandlade det till en teaterlokal. Namnet "Barkeriet" kom dock att återanvändas – nu med ett nytt innehåll.

Även ett par förindustriella – ja, kanske forntida – benämningar lever kvar i ungdomarnas vokabulär. Holmens Bruk kan sägas ha sitt ursprung i ett vapenfaktori som anlades 1609 på Kvarnholmen i Motala Ström. Det var här som Louis De Geer några år senare anlade det mässingsbruk som kom att dominera området i nära två decennier. I början av 1800-talet kom dock pappersproduktionen att ta över. Holmens Bruk var den industri som fanns kvar längst i det område som idag kallas "industrilandskapet". Först 1986 stängdes den sista pappersmaskinen av för gott. Holmen är också helt klart den industri som ungdomarna år 1995 främst förknippar med "industrilandskapet". Många sätter helt enkelt likhetstecken mellan industrilandskapet och det däri centralt belägna Holmenområdet. När de pratar om det gamla fabriksområdet säger de ofta "där vid Holmen" eller "runt Holmen". Holmentornet och Strykjärnet – som båda ligger inom Holmenområdet – är dessutom de enskilda byggnader som de flesta ungdomar först ser framför sig när de hör ordet "industrilandskapet".

Drags, i industrilandskapets nordvästra hörn, har också behållit den forntida benämningen – även bland de unga. Namnet kommer av att man här på stranden fick dra båtarna förbi det nedanförliggande vattenfallet.⁸ I över trehundra år dominerades platsen av textil produktion. Denna

Folke Bensows resliga bomullsväveri, "Strykjärnet", är den byggnad som ungdomarna främst förknippar med begreppet "industrilandskapet". Sedan 1991 finns här Arbetets museum. Bilden är tagen i mars 1997.

Holmentornet från 1750 är en viktig symbolisk byggnad i det område som begreppet "industrilandskapet" omfattar. Mars 1997.

Café Nya Kräfteriket – en oas i Norrköpings Stadsmuseum. Sommaren 1995. Foto Albin Dahlström, Norrköpings stadsmuseum.

epok upphörde i slutet av 1950-talet då ylleproduktionen vid Drags AB lades ner. Idag bedrivs såväl högskole- som gymnasial utbildning i de gamla fabrikslokalerna. Inte heller de ungdomar som studerar på Dragsskolan säger sig dock uppleva att de vistas i industrilandskapet. Om de ska beskriva för någon var skolan ligger säger de oftast "vid fängelset", eftersom kriminalvårdsanstalten är närmaste grannen.

Ett gammalt förindustriellt namn som inte verkar leva kvar är "Gryt". Här i industrilandskapets sydvästra delar låg en gång Norrköpings första mekaniserade bomullsspinneri. Under slutet av 1980-talet kom dessa gamla fabrikslokaler att omvandlas till företagscentret ProNova, vars verksamhet främst presenteras som den så kallade data- och kunskapsbranschen. Namnet förefaller ha anammats av stadens unga, som t ex säger sig styrketräna på World Class "i ProNova-huset".

På gatorna runt fabrikerna

På sin fritid gör Norrköpings unga dessutom mer tillfälliga och informella besök inom det område som "industrilandskapet" omfattar. Inte minst är det många som passerar igenom området på väg någon annanstans. Till fots eller på cykel hittar de här bra genvägar. Det förekommer också att de promenerar bland fabrikerna utmed Strömmen, även om favoritområdet för promenader oftare uppges ligga i grönområdet längre uppströms.

Det finns dock ett exempel på en grupp ungdomar inom industrilandskapet som stannat upp, mutats in ett område som sitt eget och gett det ett eget namn. På Kvarn-

gatan, bredvid den tidigare nämnda teaterlokalen, ligger "Bronx".⁹ På en förfallen murvägg har här en grupp ungdomar sedan några år gjort graffitimålningar. De är själva inte helt säkra på att det är lagligt att måla på denna vägg, men polisen har hittills aldrig brytt sig om att stoppa dem just här.

Jag får följa med till "Bronx" och sakta men säkert erhåller jag ett par av de nycklar som behövs för att avkoda de färgglada, närmast magiska tecken och symboler jag ser framför mig. Det känns som jag får tillträde till en parallell värld. Ändå förstår jag att jag långt ifrån får veta allt. Berättandet runt en förfallen murvägg leder mig till händelser och människoöden jag aldrig kunnat ana. Jag får också veta en del om hantverket och dess regler. Som graffitimålare bör man eftersträva en egen stil – hitta sina egna motiv, färger och former. Att härmas är inte tillåtet. Signaturen eller "tagen" har en central roll i målandet och utgör inte sällan motivet i sig. Här i "Bronx" är flera "tags" så kallade "throw-ups", där upphovsmannen skriver sin "tag" med svulstiga konturer som sedan färgläggs. Används silverfärg blir det en "silver-piece". Här finns också flera figurativa motiv, främst föreställande ansikten och blommor. Jag får höra små bakgrundshistorier till de olika målningarna. Till de mer dramatiska inslagen i "Bronx" hör den kille som går runt och "bombar" ovanpå andras målningar med sin "tag".

Väggen i "Bronx" är emellertid inte den enda inom industrilandskapsområdet som graffitimålats. De färgstarka, men för allmänheten obegripliga, budskapen har t ex dykt upp på flera av de nyrenoverade fasa-

derna i Holmenområdet. Av fastighetsägare och massmedia betecknas dock dessa målningarna som klotter och ses som ett stort problem. Denna illegala spraykonst saneras regelbundet – till höga kostnader. Efter besöket i "Bronx" kan jag dock inte låta bli att för en kort sekund le lite för mig själv – aningen upplyft av unga människors mod att bokstavligen våga "ta plats" och försöka ladda en miljö på egen hand – en miljö som samtidigt genomgår en massiv, officiell värdeladdning för att bli det unika "industrilandskapet".

Tyckande om industrilandskapet

Under samtidsdokumentationen av ungdomar i Norrköpings industrilandskap var det – kanske föga förvånande – inte enda som uttryckte en klart negativ inställning till område som numera benämns "industrilandskapet". Det var dock få som uttryckte ett spontant omdöme, men som svar på tal var de flesta positiva – "det är fint". De menade att de aldrig tänkt så mycket på denna fråga men när de nu "ställdes mot väggen" formulerades den ena tanken efter den andra som klart tydde på att de trots allt hade en medvetenhet om det framväxande "industrilandskapet".

Om man sammanfattar dessa tankar kan man konstatera att de allra flesta ungdomarna uppfattar området som estetiskt, hantverksmässigt och historiskt värdefullt. De estetiska värdena omfattar främst vattnets flöde, men även byggnadernas utseende. Tillsammans förstärker dessa komponenter varandra. Ungdomarna är också medvetna om att denna estetiskt tilltalande bild används som Norrköpings ansikte ut-

åt och därför inte minst är viktig ur turismsynpunkt.

De hantverksmässiga värdena uttrycks med ord som "rejält" och "gediget" och visar på en positiv inställning till äldre tiders byggnadsmaterial och -teknik.

De historiska värdena uttrycks med en stolthet som framträder tydligt i studien. Informanterna betonar framför allt Norrköpings industriella storhetstid – flera påpekar just att "vi var stora då". Ungdomarna berättar gärna vad de vet om Louis De Geer, "Swartzen"¹⁰ och om vilka produkter som tillverkats i fabrikerna. Här refererar de till historielärare och grupparbeten i skolan. Värt att beakta är att ungdomars tankar kring det hårda arbetet och de svåra förhållandena för arbetarna i fabrikerna istället snarare lyser med sin frånvaro. En nittonårig manlig informant säger:

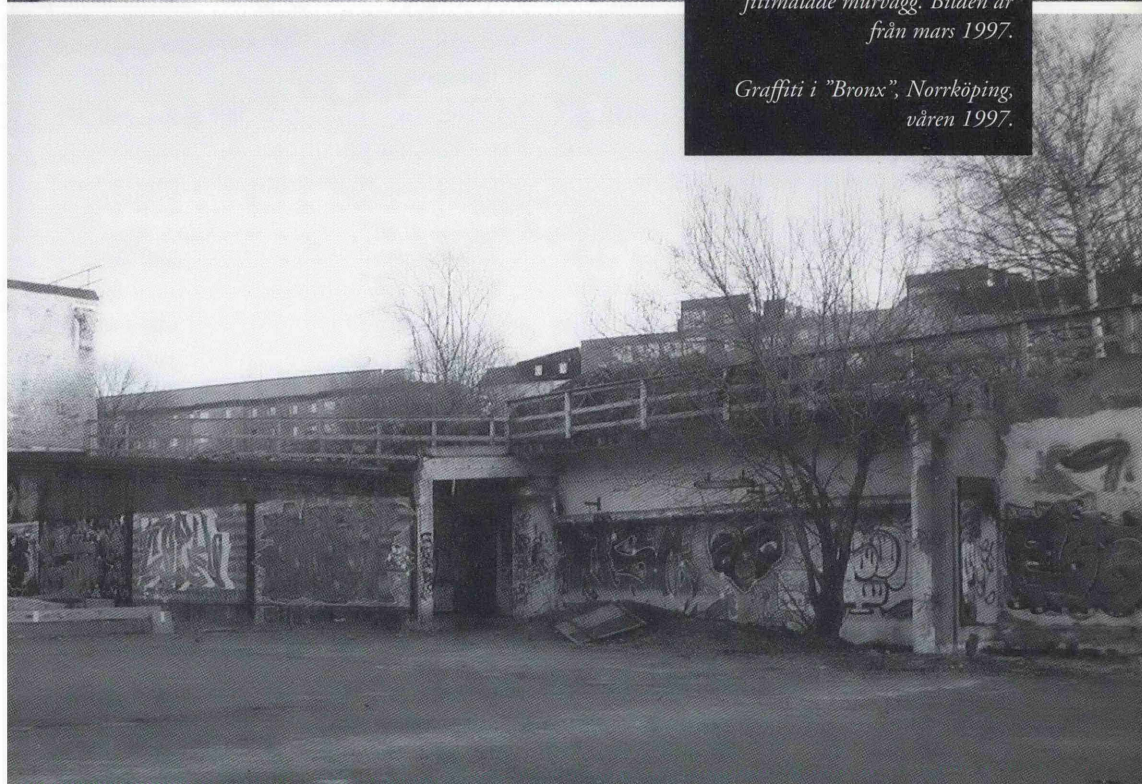
Arbetshistorien är väl måttligt intressant för mig, tycker jag. Sedan så är det ju alltid kul att läsa om personer som har levt och byggnader ibland så här /.../ vad som har hänt med de olika husen och så där. Det kan jag ju tycka vara ganska intressant faktiskt.

Vilka framtida verksamheter som bör finnas i området har många informanter inledningsvis svårt att uttala sig om. Det känns ovant att gå in i någon slags samhällsplanerarroll och dessutom är det den egna framtiden de helst funderar över och planerar. Vad gäller industrilandskapet så "är det väl bra som det är nu". Efter att ha funderat en stund uttrycker dock flera informanter några egna önskemål. En del fabriks hus borde byggas om till bostäder. Där kan ungdomarna mycket väl tänka sig

*Vid en parkering utmed Kvarn-
gatan ligger "Bronx" med sin graf-
fitimålade murvägg. Bilden är
från mars 1997.*

*Graffiti i "Bronx", Norrköping,
våren 1997.*

att bo. Många tycker att de byggnader som fortfarande står tomma och förfaller måste rustas upp och användas. En nittonårig, kvinnlig informant vill dock ha kvar några "ruffiga" hus, eftersom hon tycker att de är spännande. Flera informanter kommer till slut fram till att det viktigaste för industrilandskapets framtid är att det fylls med alla möjliga verksamheter, så att många och olika människor rör sig i området.

Den vita poesin

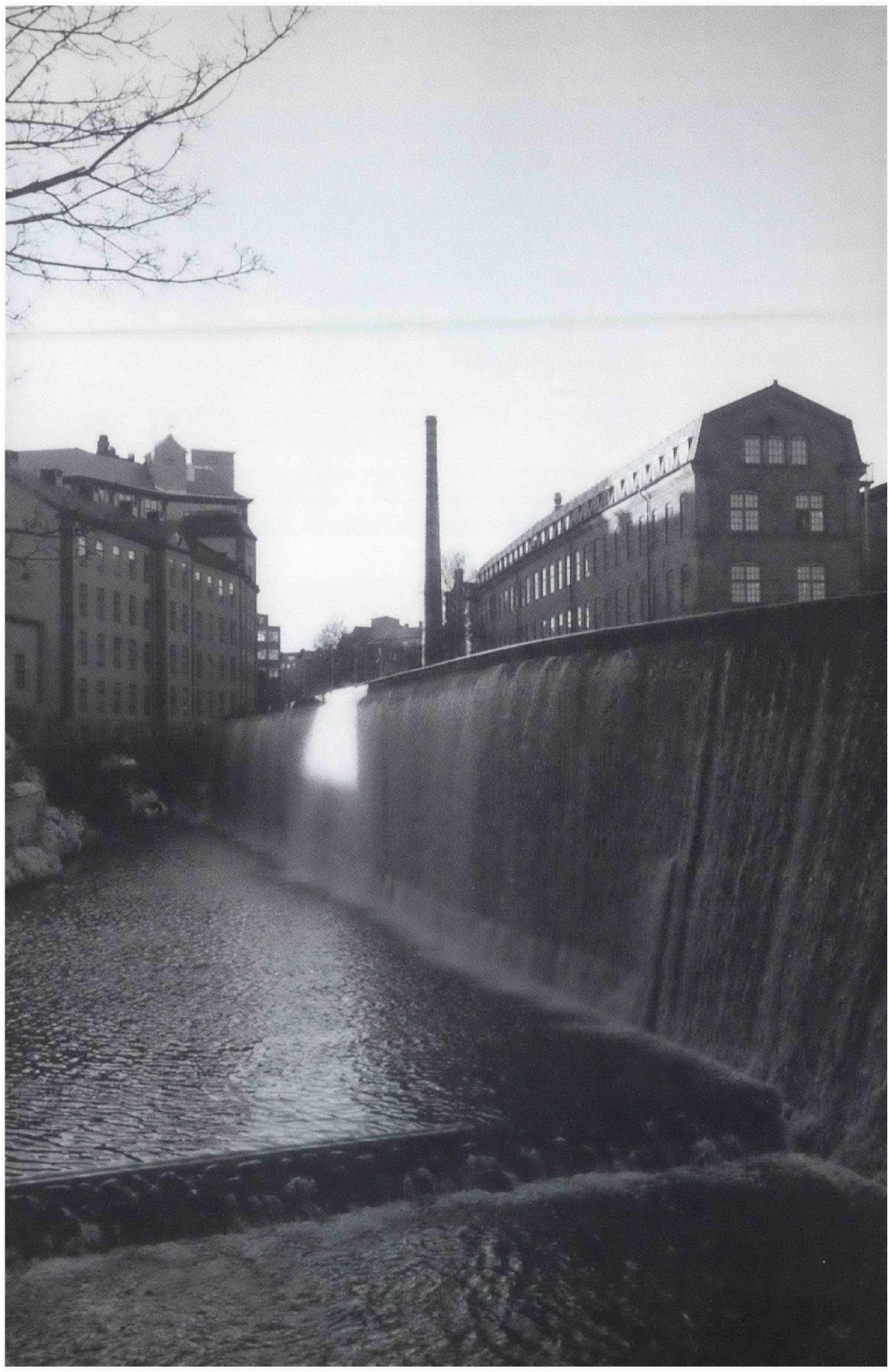
Ungdomarnas uttalanden talar för att de i viss mån börjat ta till sig den officiella bilden av området inklusive dess benämning. När Annika Alzén analyserar framväxten av denna bild och begreppet "industrilandskapet" visar hon hur området genomgått en, vad hon kallar, *kulturell objektivering*, då det avgränsats och urskiljts från sin ursprungliga kontext och sedan laddats med ett nytt symboliskt innehåll varvid det definierats som kulturarv.¹¹ Den *verbala omtolkningen* av fabriksområdet till ett "industrilandskap" framkallar positiva associationer i riktning mot natur och vackra vyer. Alzén konstaterar vidare att området nu inte sällan "marknadsförs" med hjälp av traditionella kulturhistoriska argument, där det unika, det estetiska och den storindustriella historien lyfts fram och närmast förhärlligas.¹² Inte minst gäller det vid rekrytering av nya verksamheter till området, men budskapet om det unika "industrilandskapet" och dess storhet framförs också om och om igen till Norrköpings allmänhet. I spetsen för denna "kampanj" går lokalpressen och

kommunens företrädare. I en egenproducerad informationsbroschyr om industrilandskapet förklarar kommunen att i stället för att riva "den unika miljön" vid Strömmen, så satsade de på att slå vakt om den och att hitta nya användningsområden. Vi får veta att resultatet av denna satsning blev "industrilandskapet" – "ett centrum för utveckling, utbildning och kultur" – och att området präglas av "satsningar på framtiden".¹³

Den kanske allra största satsningen på framtiden utgör en planerad utbyggnad av universitetsutbildningarna i Norrköping. Avsikten är att samla såväl undervisningslokaler som studentbostäder inom industrilandskapet. I en informationsskrift förklarar universitetet att "Norrköping erbjuder unika möjligheter att skapa ett sammanhållet citycampus i en miljö med mycket stora kulturhistoriska och estetiska värden".¹⁴ Norrköpings Tidningar hakar på och slår fast: "Det går knappt att tänka sig ett vackrare och mer tilltalande läge för universitetet."¹⁵

Denna framtidsoptimism genomsyrar också det anförande som kommunstyrelsens ordförande i augusti 1996 riktade till kommuninvånarna i den tidning som ges ut inför den årliga karnevalen. Han uppmanar dem att vara stolta över Norrköping och inte minst över att de har "ett

En poetisk bild? Till vänster Holmens Bruks klädesfabrik från 1860-talet. Numera buserar bland andra Norrköpings Konstskola och ett centrum för lärande och kommunikation i byggnaden. Till höger syns Smedjeholmens sekelskiftesfabrik. Här finns idag ett allaktivitetshus för ungdomar. Mars 1997.

unik industrilandskap” och fortsätter: ”I de gamla vackra fabriksbyggnaderna längs strömmens virvlande vatten har vi en levande stadsmiljö som befolkas av mindre företag och av kultur- och utbildningsinstitutioner.”¹⁶

I sin avhandling om Malmöförorten Rosengård beskriver etnologen Per-Markku Ristilammi hur ”drömmen om det moderna punkterades, den symboliska miljön tömdes på sitt innehåll och blev till symboliska ruiner över modernitetens avigsidor”.¹⁷ Ristilammi ser de svartmålande beskrivningar av Rosengård, som med kraft förts fram i framför allt massmedia, som en svart poesi – ett slags destruktivt verbalt görande som också får konsekvenser i den enskilde rosengårdsbons liv.¹⁸ Det är inte svårt att dra en parallell till Norrköpings industrilandskap och uppfatta det som att det här istället är frågan om det rakt motsatta – om en vit poesi.

Vad innebär i så fall denna poesi för de som bor i och runt industrilandskapet – dvs för norrköpingsborna? Vi har hört hur ungdomar som vistas i området uttrycker stolhet över det samt en medvetenhet om industrilandskapets attraktionskraft utåt. Ristilammi menar att individens självbild är starkt kopplad till hembygden och när denna blir hotad riktas hotet även mot identiteten. I detta krisläge mobiliseras dock starka försvarskrafter som konstruerar en motbild där det negativt annorlunda blir till det positivt unika.¹⁹ Det ligger nära till hands att betrakta Norrköpings industrilandskap som en framgångsrik motbild till det en gång av slit, smuts och fabriksnedläggelser hårt prövade området vid Motala Ström. Genom att hålla upp

”industrilandskapet” som en dyrbar diamant kan det svarta och tunga arvet från textilarbetarnas ”surbulletid” tvättas vitt!

Parallellt definierande

Sedan fabriksnedläggelserna på 1950- och 60-talen har det funnits utrymme för vad man kan betrakta som en mer oreglerad verksamhet i det område som idag kallas ”industrilandskapet”. En rad småföretag inom främst service- och tjänstesektorn har här haft möjlighet att etablera sig till relativt låga lokalkostnader. Vissa har vartefter flyttat vidare till modernare stadsdelar, men några har blivit kvar. De stora, relativt billiga gamla fabrikssalarna har dessutom ofta fungerat som lager, föreningslokaler och även, som vi sett, som nöjeslokaler.

I broschyren ”En vandring i Norrköpings industrilandskap”²⁰ tillhandahåller områdets två museer, i den vita poesins anda, en vägledning för att kunna ta del av ”ett för Europa unikt industrilandskap” som mer än någon annanstans uppvisar ”ett så stort, kompakt och väl sammanhållet monument över den tidiga industrialismens utveckling”. Här får vi en kortfattad guidning genom området via dess industrihistoriska minnesmärken. Den som år 1995 begav sig ut på denna vandring skulle emellertid dessutom få stifta bekantskap med t ex Westréns Glasmästeri, Landbloms Gummiverkstad eller Hilding Erikssons Plåtslageri. Här fanns också möjlighet att besöka Hönigs Alltvätt, Kyndels Fotvård eller varför inte Rygg- och Nackpraktiken?

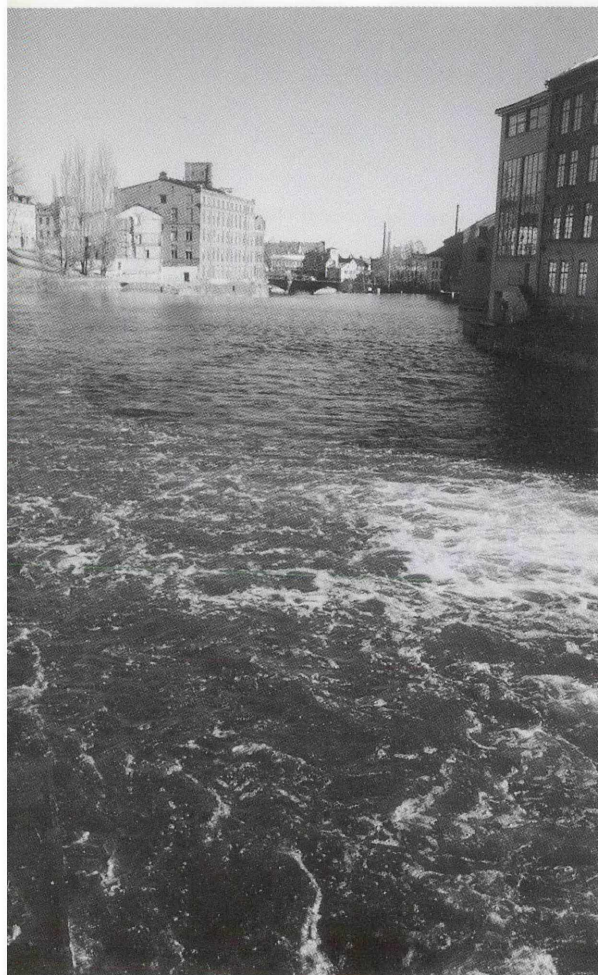
Inte heller de miljöer där vi stött på ungdomar finns med i museernas bro-

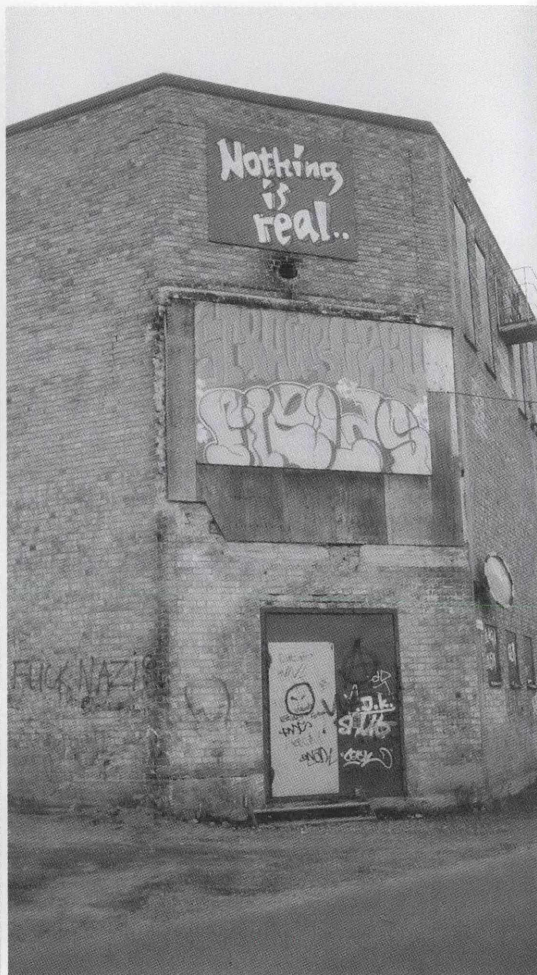
En vårdag 1997. Utanför Landbloms gummiverkstad ligger däcken allt prydligare.

Kvarteret Nedre Segern, mars 1997.

Motala Ström. Norrköping i mars 1997.

Holmens Bruks gamla barkeri används idag som teaterlokal. Mars 1997.

schyr över industrilandskapet. Som vi sett är inte heller begreppet "industrilandskapet" någon självklarhet för de ungdomar som vistas i området. Trots att de flesta i stort sett vet vilket område som begreppet avser är det ytterst få som själva använder

ordet. De tycker dock att uttrycket blivit allt vanligare och att det framför allt är i den lokala pressen samt i skolan som de stött på det. När de i en direkt intervju-situation ombeds tala om vad de tycker om industrilandskapet, blir det också tydligt

att de kommit att ta till sig en betydande del av den officiella, starkt positiva bilden av området.

Av intresse är dock att de ungdomar som vistas i industrilandskapet oftast inte ser området som en helhet. Som vi sett delar de istället in området på andra sätt – oftast i mindre och mer konkreta enheter som till exempel Holmen, Strykjärnet och Drags. När de definierar olika delar av industrilandskapet stödjer de sig dock allra oftast på de platser som har relevans för dem i deras liv här och nu – t ex ett nöjesställe, ett café, en kulturinstitution, en gata – ja, även en murvägg. Om de ska prata om området på ett mer övergripande sätt, fokuserar många snarare på Motala Ström och det är då tydligt att de inte begränsar sig till de gamla fabrikskvarteren utan utökar omfattningen till att gälla vattnets hela sträckning genom innerstaden. Ett slående exempel är när en artonårig graffitimålare funderar högt när han ombeds beskriva det område som kallas "industrilandskapet":

Det är intressant runt Strömmen egentligen – finns mycket runt Strömmen. Både hus och djur och växter och människor längs Strömmen som det är kul att titta på /... / Jag tycker det är ganska häftigt att Strömmen rinner mitt igenom stan.

En fråga som lätt infinner sig i detta läge är om människor någonsin sett fabriksområdet som en helhet? Under industriepoken har vi konstaterat att de *enskilda* fabriker-na och företagen utgjorde de hållpunkter som var viktiga för arbetarna i deras vardag. Vid denna tid var det troligtvis bara de stora industriägarna som såg på hela området som en potentiell egendom och för vissa av dem blev det närapå verklighet.

Ristilammi finner att människor i Rosengård inte heller upplever området som en helhet. Med hjälp av mentala gränser – snarare än fysiska – avgränsar de speciella områden som bygger på egna erfarenheter.²¹ En plats behöver ta plats i det egna livet – i det egna självet för att tolkas.²² Som vi sett ger ungdomarna i Norrköpings industrilandskap också uttryck för att stycka sönder och avgränsa området utifrån sina egna liv, även om en officiell enhetlig bild också sprängts in i deras referensvärld. Men liksom i Rosengård finns en tydlig diskrepans mellan personliga erfarenheter och t ex mediala bilder av området.²³

I drygt hundra år fanns otvivelaktigt en hegemoni av storindustri i det område vid Motala Ström som idag kallas "industrilandskapet". Under det senaste kvartssekket har dock innehållet varit betydligt mer oreglerat, mångskiftande och diffust. I mitten av 1990-talet är emellertid en pågående förändring tydligt framträdande. Den officiella etiketten "industrilandskapet" fästs på området i allt fler sammanhang. Etiketten marknadsför någonting stort, vackert och "äka" från en svunnen tid, som nu utgör arenan för framtidsbygget – ett landskap av kultur och utbildning. Men långt ifrån alla använder sig av etiketten. Än så länge är det otvivelaktigt fler som vistas i och tolkar området utifrån sina vardagliga erfarenheter av t ex verkstadsarbete, diskoteksbesök eller graffitimålning. Här framträder ett spänningsfält i tolkningen av området och det uppenbarar sig flera parallella liv och därmed flera parallella definitioner av området. Inte minst är detta tydligt hos de unga människor som vistas där.

De ungdomar som dokumenterats inom "Sverige i blyxtbelysnings-projektet" i Norrköping, definierar – eller kodar – det område som numer officiellt kallas "industrilandskapet", främst utifrån de platser och verksamheter som har starkast anknytning till erfarenheter i det egna livet. Detta definierande sammanfaller ej med den officiella definitionen av området, utan existerar parallellt med denna. De unga är dock medvetna om den officiella definitionen och vad den ungefärligen omfattar och innehåller. Än så länge äger emellertid denna definitionsgrund mindre giltighet i ungdomarnas liv än de erfarenheter de ständigt drar i den egna vardagen.

På samma sätt definierar den som lever och verkar på en mindre ort sin hembygd utifrån sin vardagsverklighet. Om den platsen plötsligt blir ett oerhört populärt semesterparadis och utsätts för en massiv omkodning, fortsätter dock huvuddelen av ortsbefolkningen att definiera sin hemort utifrån de gamla vardagliga erfarenheterna. Vartefter "sprängs" ofrånkomligen nya erfarenheter in i deras liv och på sikt kan det nya definierandet ta överhand om de gamla erfarenheterna inte längre får plats. Kanske kräver en sådan massiv om-

kodning att den ursprungliga ortsbefolkningen övergår till andra typer av näringsverksamhet och levnadsvanor? Under processens gång finns dock utrymme för parallella definitioner – på samma sätt som norrköpingsungdomarna ger uttryck för parallella definitioner av området vid Motala ström.

Inför framtiden kan man fråga sig hur pass mångtydigt och oreglerat det område som benämns "industrilandskapet" kommer att tillåtas vara. Här kommer naturligtvis höjda hyreskostnader att kunna bli ett viktigt styrmedel. Kommer plåtupplag och gamla gummidäck att fortsätta vara ett godkänt inslag i gatubilden? Kommer det nuvarande nöjeslivet att passa in i industrilandskapets tänkta framtid? Nöjesstråket har inte bara varit till glädje. Kritiken har många gånger varit hård mot baksides effekter som drogmissbruk, våld och störda grannar. Tillåts området i framtiden att ha några baksidor eller kommer hegemonin av institutionaliserad kultur och utbildning att bli lika dominerande som en gång industrin? Kommer de erfarenheter som ligger bakom det parallella definierandet av området runt Strömmen att helt trängas bort av "industrilandskapet"?

NOTER

1. Fabriksbyggnad uppförd som bomullsväveri åt Holmens Bruk 1916–17. Arkitekt: Folke Bensow. Bakom benämningen "strykjärnet" ligger byggnadens oregelbundna, strykjärnsliknande form.
2. Aktiebolaget Förenade Yllefabrikerna; Klädesfabriken Kåkenhus.
3. Alzén, Annika, *Fabriken som kulturarv: frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping 1950–1985*, Stockholm, 1996.
4. Initiativet till "Sverige i blyxtbelysning" togs av Delegationen för arbetslivsutveckling. Inom ramen för ett trettioårlig ALU-projekt fokuserades ungdomars liv och tankar utifrån en rad olika perspektiv. Bland museernas ordinarie samtidsdokumentationer var studier av ungdomar påfallande få och ett syfte med projektet var därför att reducera denna obalans. Ett annat syfte var att skapa utvecklande sysselsättning för arbetslösa kulturvetare, etnologer, journalister och fotografer. Centralt drevs pro-

- jektet från Nordiska museet. "Sverige i blyxtbelysning" i Norrköping resulterade bl a i en arbetsrapport: Blix, Rebecka & Burell, Birgitta, *Ungdomar och industrilandskap*, Norrköping, 1996. Rapporten innehåller även en grundlig inventering av litteratur och arkivmaterial rörande Norrköpings industrilandskap, samt en inventering över verksamheter i området anno 1995.
5. Tre informanter var av utländsk härkomst och en var same. Intervjuerna varade mellan 30 minuter och tre timmar – de flesta dock över en timma. Samtligt dokumentationsmaterial arkiveras på Norrköpings Stadsmuseum.
 6. För att få kännedom om hur främst textilarbeta-re pratar och har pratat om industriområdet och dess fabriker är ett omfattande intervju-materiel insamlat inom Projekt Arbetarminnen (1986–1991) oerhört värdefullt. Intervjuerna är nu deponerade på Norrköpings Stadsmuseum. Materialet har resulterat i en rad publikationer, t ex: Wernevik, Lena, *Vägen till lagsalen –: en studie om tyglagerskor på textilindustrierna i Norrköping 1925–55*, Norrköping, 1989. Horgby, Björn, red, *Då brann det i gaveln: fem textilarbetare minns*, Norrköping, 1990. Wernevik, Lena, red, *Bullakandidater: fem textilarbeterskor minns*, Norrköping, 1990. Horgby, Björn, *Egensinne och skötsamhet: arbetarkultu-ren i Norrköping 1850–1940*, Stockholm, 1993.
 7. Diskoteket Otten, vid Södra Grytsgatan, är in-rymt i ett bomullsspinneri från 1910-talet.
 8. Helmfrid, Björn, *Textilindustrins Norrköping*, Norrköping, 1985, s 7.
 9. Bronx är den stadsdel i New York City som oftast utpekats som graffitins födelseort. Här bor över 1 miljon människor, främst svarta och puertoricaner. Stora delar av Bronx är starkt förslummade och stadsdelen förknippas ofta med stora sociala problem.
 10. Fabrikör John Swartz d y (1790–1853), ibland kallad "Norrköpingskungen".
 11. Alzén, 1996, s 19, 53 och 125. Begreppet Kul-turell objektifiering hämtar Alzén från Richard Handlers *Nationalism and the Politics of Cultu-re in Quebec*, Madison, Wis, 1988.
 12. Alzén, 1996, s 77.
 13. *Industrilandskapet i Norrköping*. Broschyr pro-ducerad av Informationsavdelningen, Norrkö-pings kommun, 1994.
 14. *Linköpings universitet i Norrköping. Utbygg-nadsplaner 1997–2001*. Broschyr producerad av Informationsavdelningen, Linköpings uni-versitet, 1996.
 15. Norrköpings tidningar, 1995-02-27.
 16. *Norrköpings Karneval 1996*. Tidning utgiven och producerad av Bert Ferin Konsult AB. Text och layout: Informationsavdelningen, Norrköpings kommun.
 17. Ristilammi, Per-Markku, *Rosengård och den svarta poesin: en studie av modern annorlunda-het*, Stockholm, 1994, s 70.
 18. Ibid s 39.
 19. Ibid s 129 ff.
 20. Arbetets museum och Norrköpings Stadsmu-seum, 1985. Text och layout: Bonnie Festin och Ann Margret Tengblad. Teckningar: Mats Gillstring.
 21. Jfr Ehn & Löfgrens resonemang om kognitiva kartor. Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, *Kultur-analys*, Malmö, 1992, s 52–58.
 22. Ristilammi, 1994, s 128.
 23. Ibid s 12.

LITTERATUR

- Alzén, Annika, *Fabriken som kulturarv: frågan om industrilandskapets bevarande i Norrköping 1950–1985*, Stockholm: Brutus Östlings Bok-förlag Symposium, 1996.
- Blix, Rebecka & Burell, Birgitta, *Ungdomar och in-dustrilandskap*, Norrköping, 1996. (Slutrap-port från ett dokumentationsprojekt inom "Sverige i blyxtbelysning", vid Norrköpings Stadsmuseum och Arbetets museum. Foto: Al-bin Dahlström.)
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar, *Kulturanalys*, Mal-mö: Gleerup, 1992 (1982).

- Helmfrid, Björn, *Textilindustrins Norrköping*, Norrköping, 1985. (Kompendium, Skolstyrelsen.)
- Horgby, Björn, red, *Då brann det i gaveln: fem textilarbetare minns*, Norrköpings kommun, 1990, Projekt Arbetarminnen.
- Horgby, Björn, *Egensinne och skötsamhet: arbetarkulturen i Norrköping 1850–1940*, Stockholm: Carlsson, 1993.
- Ristilampi, Per-Markku, *Rosengård och den svarta poesin: en studie av modern annorlundabet*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1994.
- Wernevik, Lena, *Vägen till lagsalen —: en studie om tyglagerskor på textilindustrierna i Norrköping 1925–55*, Norrköpings kommun, 1989, Projekt Arbetarminnen.
- Wernevik, Lena, red, *Bullakandidater: fem textilarbetare minns*, Norrköpings kommun, 1990, Projekt Arbetarminnen.